

ประกาศ

เดือน แต่ตั้งกรม แต่ตั้ง เจ้าพระยา

ศุภมัตตุ พระพุทธเจ้าสัมมาต เป็นองค์ภาค ๒๔๕๔ พรรษา กาดบัตยบัน
จันทรโคจร อวาทะสัมพัทธ์ร กรรตติกมาศ กภาพักษ์ ฉวีรัฐกิติ โสรวาร
สุริยคติกาต รัตนโกสินทรศก ๑๓๐ พฤศจิกายนมาส เอกาทศมสุรทิน
โดย กาดนิยม

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทร มหาอชิราวุธ เอกอรรคมหาบุรุษบรมนรา
ชิราช พิณิต ประธานารตมมหาสมมตวงษ์ มติคัยพงษ์วิมตรัตน์ อรชัตติยราช
นิทโรตม จาคูรัตนบรม มหาจักรพรรดิราชสังกาศ อุกโตสุชาติตั้ง
สุทตเศวระหนี่ จักรบรมนารก จุฬาดงกรณราชวรางกูร บรมมกุฏนเรนทรตั้ง

เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๑๙ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐

ต้นตติวงษวิสูตร สุธาติบุตรพาจิการ อุดยถกฤษฏาภินิหารอธิเรกบุญฤทธิ
ธัญลักษณ์วิจิตรโสภายสรพวงค์ มหาชนิตะมางคประณตบาทบงกช
ยุคต ประสิทธิ์สรพวงค์อุดมบรมสุขุมาลัย ทิพยเทพาวตารไพศาล
เกียรติคุณอุดยพิเศษ สรรพเทเวศร์นารักษ์ บูริมศักดิ์สมญาเทพทวาร
าวดี ศรีมหาบุรุษสุตสมบัติ เสด็จคณิศรรัตนอักษรโกศต ประพนชปรีชา
มัทธมาจาร บริบูรณ์คุณสารสยามาทินครวรุตเมกราชติตถ มหาปรีวาร
นายกอนันต มหันตวรฤทธิเดช สรรพพิเศษศรีนทร บรมชนกาศิศร์สมมต
ประสิทธิ์วิชัยศรีมโหดมบรมราชสมบัติ นพปฏุตเสมคณิศร์วาทินันทร ศิริรัตโน
ปลักษณ์มหารบรมราชาภิเศกภัสสิศ สรรพศทศวิจิตรไชย สกตมไหสรวริย
มหาสวามินทร์ มหะศวมหินทรมหารามาธิราชวโรดม บรมนารถ
ชาติอาชาวไศรย พุทธาทิไทรรัตนสรณารักษ์ อุดยศักดิ์อรรคนเรศ
รามาศิบัติ เมตตากรุณาดีศดลฤไทย อโนปไมยบุญการ สกตไพศาล
มหาธิฏฐาธิเบนทร์ ประเมนทรธรรมิกมหาราชาราช บรมนารถพิตร
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรง พระราชดำริเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษี
สว่างวงษ์ กรมพระภาณุพันธุวงษ เสด็จ เป็น พระราชโอรสธรรมาแห่ง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น ที่ ทรง สิ้นเหาแลไว้ว่าง
พระราชฤทธิ อย่าง ยิ่ง ทั้ง ใน ส่วน ทาง ราชการแผ่นดิน แลใน ราชการใน
พระองค์ ดัง ปรากฏ อยู่ใน ประกาศ เถถิม พระนาม แล เตื่อน พระอัครวิชัยศ

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๒๐

เป็นเจ้าฟ้าต่าง กรม ทั้ง ๒ ฉบับ นั้น แล้ว ส่วน หนึ่ง ทั้ง กิจการ ต่าง ๆ ซึ่ง
ได้ ทรง เป็น ผู้ เริ่ม ดำริ ให้ แด จิต ตั้ง รูป ขึ้น ไว้ ได้ มี ผู้ รับ กระทำ ต่อ มา ได้
โดย เรียบ ร้อย ทั้ง กิจการ ซึ่ง ได้ ทรง จัด ทำ ไป แล้ว จน บรรลุ ถึง ที่ สุด
โดย เรียบ ร้อย ตลอด แด เห็น ผล เป็น การ สดวก แก่ ราชการ แด เป็น
ประโยชน์ แก่ ชาติ บ้าน เมือง เหล่า นี้ ส่วน เป็น พยาน แห่ง พระ ปรีชาญาณ
แด พระ อุดม สำนึก วิริยา พันธ์ ใหญ่ ยิ่ง ทั้ง เป็น พยาน ปราบ ภู แ่น ชัด อยู่ว่า
พระองค์ มี พระ ฤทธิ ยศ เต็ม ไป ด้วย ความ จง รัก รัก ถัก
รัก ชาติ เป็น ที่ ตั้ง

ใน ส่วน พระ องค์ นั้น เกล้า ส้ม เต็ม พระ เจ้า บรม วงษ์ เชื้อ ทรง มี พระ
อริยา ไครย ไม่ ครี เชื้อ เพื่อ แก่ พระ บรม วงษ์ นาน วงษ์ แด ชน ทุก ชั้น จึง เป็น
ที่ นิยม นับ ถือ อยู๋ ทั้ง กัน ย่อม ทรง ประ พตติ โดย ส้ม ควร แก่ คุณา นุรูป
แห่ง ชน ทุก ชั้น เป็น คัว อย่าง อัน ดี ยิ่ง แห่ง ผู้ ที่ ดำรง พระ อิศริ ยศ ยัง สูง
อนึ่ง ใน ส่วน พระ บาท ส้ม เต็ม พระ มงกุฎ เกล้า เจ้า อยู๋ หัว ส้ม เต็ม พระ เจ้า
บรม วงษ์ เชื้อ ก็ ได้ ทรง แด ดง พระ อริยา ไครย ทรง พระ สนิหา ไม่ ครี จง รัก
รัก ถัก ตั้ง แด เมื่อ ยัง ทรง พระ เยาว์ จน ตลอด มา ถึง กาด บัด นี้ โดย
สั ม่า เสด มมิ ได้ ดัด ห่อน เคย ได้ ทรง รับ เป็น ที่ ปก ษา ใน กิจการ น้อย
ใหญ่ ทั่ว ไป ทั้ง ใน พน นก ราชการ แผ่น ดิน และ ราชการ ใน พระ องค์ แด
คง จะ กราบ บัง คม ทูล พระ ดำริ ของ พระ องค์ โดย เต็ม พระ ฤทธิ ทุก เมื่อ ไป
พระองค์ จึง เป็น พระ บรม วงษ์ อัน พระ บาท ส้ม เต็ม พระ มงกุฎ เกล้า เจ้า อยู๋ หัว

เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๒๑ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐

ทรง เคารพนับถือ อย่าง สูง ดุด พระองค์ หนึ่ง สมควรที่จะ ทรงสถาปนา พระ
อิศริยยศให้ ใหญ่ยิ่ง ขึ้น เพื่อ เป็นที่ เชิดชู พระบรมราชวงศ์ นี้ ดับไป

จึง มีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่ง ให้เถื่อน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช ขึ้น เป็นสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา มีพระนาม ตาม จาฤกใน พระ
สุพรรณบัตร ว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์
กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พิเศษชติยศศักดิ์ อรรคอุดมชาติ ประมิตท
มหाराชโสทรานุชาธิเบนท์ ประเมทรมทาวชิราวุธราชปิตุดา มหันทมหา
อุดด้าห พริยพหตตปรัสเซีย สุจริตจารวีราชกรณีย์ สุรพลขันธคณาภรณ์
สุนทรธรรมพิทักษ์ อรรคมโหฬารชยาไศรย ศรัวัตันไศรยสรณชาดา
อภุชยเดชานุภาพพิลาศ ธรรมิกนารถพิตร โสณนาม พระราชทาน
ศักดิ์นาพิเศษเพิ่มขึ้น กว่า พระราชกำหนด ให้ทรง ศักดินา ๖๐๐๐๐
อง ๓ ง เจริญ พระชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ คุณด้ารดัมภ์ดี สรรพ
ศิริสวัสดิพิพัฒนามงคล วิบุลยศุภผลดั่งกลเกียรติยศ อิศริยศศักดิ์ เชชานุภาพ
มโฬฬาร ทุก ประการ

เจ้ากรม เป็นพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ถือกักดินา ๑๐๐๐
ให้ทรง เถื่อน ปลัดกรม เป็น พระภูเบศร์บริบาล ถือกักดินา ๘๐๐
สมุห้บาญชี เป็นหลวงประมาณประชุมชน ถือกักดินา ๕๐๐

อนึ่ง ทรงพระราชดำริเห็นว่า ส้มเต๋จ พระเจ้าน้องยาเขอ เจ้าฟ้าบริพัตร
สุขุมพันธุ์ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต เป็น ส้มเต๋จ พระเจ้าน้องยาเขอ
พระองค์หนึ่ง ซึ่งได้เสด็จไปศึกษาวิชาการ อยู่ใน ประเทศยุโรป ร่วมสมัย
ได้ประทับ อยู่ร่วม สำนัก กัน นาน จึง นับว่า เป็นผู้ ซึ่ง ทรง ค้น เคย ดิน หนิ
สนม อย่าง ยิ่ง ทั้ง ทรง ทราบ พระราชอัธยาไครย ของ พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว อย่าง ดี ต่อ มา เมื่อ ส้มเต๋จ พระเจ้าน้องยาเขอ ได้เสด็จ
กลับ เข้า มาสู่ พระมหานคร แล้ว ก็ได้ ทรง รับราชการแผ่นดิน ในหน้าที่ต่าง ๆ
เป็นที่ไว้ดวง พระราชหฤทัย แห่ง พระบาท ส้มเต๋จ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อ ครั้ง ทรง รับตำแหน่ง หน้าที่ เสนาธิการทหารบก ได้ ทรง พระดำริว่า
ระเบียบ ราชการทหารบก ให้เป็นไป ตาม แบบ อย่าง อัน นิยม กัน ว่า ดี และ
สมควร แก่ กาลสมัย ใน เมื่อ ทรง รับ ตำแหน่ง เสนาธิการ ทหารบก อยู่ นั้น
ราชการ พนง ทหารบก ก็ได้ ดำเนิน ไป โดย เรียบ ร้อย และ จำ เร็ว ขึ้น เป็น
ลำดับ ต่อ มา ได้ ย้าย ไป รับราชการ ใน ตำแหน่ง ผู้บัญชาการกรมทหารเรือ
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเขอ ก็ได้ ทรง พระอศุดำหิ เหา ะระหฤทัย สอดส่อง ใน
ราชกิจ พนง ทหารเรือ เพื่อให้ การ ทั้ง บวง ดำเนิน ไป ด้วย ความ เจริญ ตาม
สมควร แก่ กาลสมัย และ สมควร แก่ ที่ กำลัง รัฐบาล จะ บันดาล ให้ สำเร็จ
ไปได้ ได้ ทรง จัด วาง ระเบียบ การ ต่าง ๆ เพื่อ ประโยชน์ แห่ง ทหารเรือ
หลาย ประการ ครั้น มา ใน รัชกาล บัดนี้ นี้ เมื่อ ทรง พระกรุณาโปรด
เกล้า ฯ ให้ ยก กรมทหารเรือ ขึ้น เป็น กระทรวง จึง ทรง พระกรุณาโปรด

เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๒๓ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๙๐

เกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีว่าการ
ทหารเรือเป็นปฐม และเมื่อโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสภาการทัพขึ้น ก็ได้
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นกรรมการในสภานั้นด้วย ราชการ
ต่าง ๆ ในแผนกทหารเรือได้ดำเนินมาโดยสะดวกดี และที่ตั้งรูป
ไว้แล้วและมองเห็นทางว่าจะสำเร็จไปได้ โดยเรียบร้อยก็มีอยู่เป็นอัน
ประการ ก็เพราะหาใคร่พระปรีชาสามารถแต่พระอุทิศสหวิริยภาพ
แห่งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเป็นที่ตั้ง จึงสมควรที่จะทรงไว้วาง
พระราชหฤทัย สมควรที่จะเลื่อนพระอิสริยยศให้สูงขึ้นได้

จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้เลื่อน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ
เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมขุนนครสวรรค์วรพินิต ขึ้นเป็น สมเด็จพระ
เจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณ
บัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ ดิถกฉันท
นิภาพงษ์ มหามกุฏวงษ์นราธิราช จุฬาลงกรณนเรศวราชวโรรส อุดย
ยศอุทโธพงษ์พิสุทธิ นรุตมรัตนชาติยราชกุมาร กรมหลวงนครสวรรค์
วรพินิต มุสิกนาม ให้ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนด อย่าง
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่าง กรม ในพระบรมราชตระกูล อัน
สูงศักดิ์ จึงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณสุขุพบดินฐาน คุณดำรงสมบัติ
สรรพศิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคล วิบุลยสุขุภผลัดถกเกียรติยศ อิสริยศศักดิ์ มโห
ฬารทุกประการ

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๒๔

เจ้ากรม เป็น หอวงนครสวรรค์พิพิธ ถือกักตึกนา ๘๐๐
ให้ทรงเลื่อน ปลัดกรม เป็น ขุนจัมปาศักดิ์ศิริเกษมศร ถือกักตึกนา ๖๐๐
สมุห์บัญชี คงเป็นหมื่นปลัดเทศพตานุรักษ์ ถือกักตึกนา ๔๐๐

อนึ่ง ทรงพระราชดำริที่ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์
ภูวนารถ กรมขุนพิศณุโลกประชานารถ เป็น พระราชโอรสทรงนุชาธิบดิ์
ขึ้น มี พระชนมพรรษา รong พระ ชนมพรรษา ๗ ห่ง พระ บาท สมเด็จพระ มงกุฎ
เกล้าเจ้า อยู่ หัว เป็น ที่ ทรง ดินทเดินทาง มา ตั้ง แด่ยัง ทรง พระ เยาว์ อยู่ ด้วย
กัน จน กระทั่ง กาลบัด นี้ มี พระอัยยาไศรย น้ำ พระไทย ตรง ค้อง กัน แทบ จะ
ทุกประการไป ทั้ง ในเมื่อ ออกไป ทรง ศึกษา ศิลปวิทยา ใน ประเทศ ยุโรป ก็
ประจวบ สมัย กัน ได้ ได้ตั้ง ประพาศ ในที่ต่าง ๆ ด้วยกันอยู่ เนื่อง ๆ จึง
ทรง ทราบ ได้ แน่ ชัด ว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ได้ มี พระอุทิศหา วิทยภาพ
มากเพียงใด ใน การศึกษา ทุก อย่าง ทุก ประการ ได้ ทรง ได้ โดย รวด เร็ว
และ ละเอียด ละออ ทั้ง ได้ ทรง ศึกษา โดย เต็ม พระไทย มิใช่ เป็น ไป แต่
โดย เสี้ยไม่ได้ แต่ใน ขณะ ที่ ได้ตั้ง ไป ทรง ศึกษา อยู่ ณ สถานใด ก็ มี ผู้
นิยม รักใคร่ ใน พระองค์ ณ สถาน นั้น ไม่ เฉพาะ แต่ ใน ที่ วิทยาลัยการ ทั้ง ใน
ราช สำนัก และ ที่ ห้าง บอง ก็ เช่น กัน เช่น ใน ราชสำนัก กรุง รัสเซีย เป็น ต้น
สมเด็จพระ เจ้ากรุง รัสเซีย และ พระ ขรรคมเหสี กับ พระราชวงษานุวงศ์
และ ขุนนาง ประเทศ นั้น ต่าง ดำรง ความไมตรี อย่างยิ่ง ให้ ปรากฏ ตลอด
มาจนกระทั่งบัดนี้ นับว่า ได้ ทรง ทำ ประโยชน์ แก่ พระราชวงษ์ และ บ้าน เมือง
ได้ แล้ว ประการ ๑

เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๒๕ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐

ครั้นเมื่อเสด็จ ทรง ศึกษาแล้ว เสด็จกลับคืน เข้า มาสู่ พระมหา นคร
ก็ได้ ทรง รับ ราชการ ส่นอง พระเดช พระคุณ พระบาท ส้มเด็จ พระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ในตำแหน่ง หน้าที่ สำคัญใน พนง ทหารบก นับ จำเดิม
ตั้ง แต่ทรง รับ ตำแหน่ง เป็น ผู้ช่วย ผู้บัญชาการ กรมยุทธนา ชิการ ก็ได้ ทรง
ช่วย ดำริห์ วาง การงาน ต่าง ๆ ให้ลง ระเบียบ เมื่อได้ ทรง รับ ตำแหน่ง
เป็น ผู้บัญชาการ โรงเรียน ทหารบก และ กรมยุทธ ศึกษาแล้ว ก็ได้ ทรง
อุตสาห จิตวาง ระเบียบ การ ศึกษาฝ่าย ทหารบก ให้ จำเรียว รุ่งเรือง ขึ้น
ยิ่ง กว่าเก่า เป็น อัน มาก นับว่า ได้ ทรง กระทำ ประโยชน์ อันใหญ่ ในพนง
ทหารบกแล้ว ๑ แล้ว ครั้น เมื่อตำแหน่ง เล่นา ชิการ ทหารบก วาง ลง ก็ได้
ทรง รับ ตำแหน่ง นั้น เพิ่ม ขึ้น อีก ได้ ทรง พระอุตสาห ใน หน้าที่ ราชการ อันนี้
เป็น อย่าง ยิ่ง ราชการ ดำเนิร ไป สู่ทาง ที่ จำเรียว โดย เร็ว พลัน ทรงพระ
ดำริห์ การ โดย สุขุม และ รอบคอบ ทรง มุ่ง ประโยชน์ ยาว จึง เป็น ที่
พอ พระราชหฤทัย พระบาท ส้มเด็จ พระพุทธเจ้า หดวง ยิ่งนัก มาใน รัชกาล
ปัตยุบัน นี้ เมื่อ ทรง พระกรุณาโปรด เกล้า ฯ ให้ตั้ง สภา การ ทักษ
สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ก็ได้ ทรง รับ ตำแหน่ง เสดนาชุกร แห่ง สภา นั้น
นับว่า เป็น การ เพิ่ม หน้าที่ ราชการ สำคัญ ขึ้น อีก ส่วน ๑

ครั้น เมื่อ กำหนด มั่งงาน ราชากิเศก พระเจ้ายอช ที่ ๕ แห่ง กรุง อังกฤษ
ได้ ทรง พระกรุณาโปรด เกล้า ฯ ให้ ส้มเด็จ พระเจ้าน้อง ยาเธอ เสด็จ
ออกไป ช่วย งาน นี้ต่าง พระองค์ ทั้ง ได้ เสด็จ ไป เยี่ยม ราชสำนัก ต่าง

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๒๖

ประเทศอีกหลายแห่ง แต่ได้ทรงมอบให้ตรวจการงานต่าง ๆ อีกหลายอย่าง อันจะนำประโยชน์ให้บังเกิดมีมาแก่ราชการกรุงสยาม สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ก็ได้เสด็จไปโดยเรียบร้อย นับว่าเหมือนหนึ่งได้ทรงนำพระเกียรติยศไปประกาศให้ปรากฏแก่นานาประเทศ

นอกจากนี้ในส่วนราชการในพระองค์ ก็ได้ทรงเอาใสรย สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ ทรงช่วยดำรงที่ และจัดส่งองพระเดชพระคุณได้สำเร็จเรียบร้อยไปแล้วเป็นอเนกประการ เพราะเอาใสรยความจงรักภักดี และพระอุตสาหวิริยภาพแห่ง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ จึงเป็นการสดวกพระราชหฤทัยยิ่งนัก สมควรที่จะทรงพระกรุณาสดุษาปนาเพิ่มพุดพระอิศริยยศให้ใหญ่ยิ่งขึ้น

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อน สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ กรมขุนพิศณุโลกประชานารถ ขึ้นเป็น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนารถ นริศราชมหามกุฏวงษ์ จุฬาลงกรณนรินทร สยามพิชิตินทรวงกูร สมบูรณพิสุทธินาถ วิมโถภาสอภัยบัณฑิตย์ อรรควรรัตนชาติยราชกุมาร กรมหลวงพิศณุโลกประชานารถ สิ้นนามให้ทรงศักดินา ๕๐๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่าง สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าต่างกรม ใน

เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๒๗ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐

พระบรมราชโองการตั้งคุณธรรมคุณวิเศษ
พระบรมราชโองการตั้งคุณธรรมคุณวิเศษ
พระบรมราชโองการตั้งคุณธรรมคุณวิเศษ
พระบรมราชโองการตั้งคุณธรรมคุณวิเศษ

เจ้ากรม เป็นหลวงพิชิต โลกประชานารถ ถ้อยคดีนา ๘๐๐
ให้ทรงเลื่อน ปลัดกรม เป็น ขุนมาศยหริภุชไชย ถ้อยคดีนา ๖๐๐
สัญญาบัตร คองเป็น หมื่นถนอมในสุริยพล ถ้อยคดีนา ๔๐๐

อนึ่ง ทรงพระราชดำริเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าโดย
อดงกรณ์ นรินทรเทพกุมารี เป็น พระชนนีสุภานีอัน มีความ ทรงคุณเคย
ยิ่ง กว่า พระภคินีพระองค์อื่น ตั้งแต่ยัง ทรง พระเยาว์ มา ประหนึ่งว่าเป็น
พระราชโอรสภคินีพระองค์ ๑ ได้ ทรง สังกัด เห็นพระ อธิบายไครย ตลอด มา
จึงทรงทราบชัดว่า สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ กอบไป ด้วย พระ ปรีชา สามารถ
ใน ทาง คึกษา ทรง รอบรู้ ใน คิลปวิทยาต่าง ๆ อัน สมควร แก่ ชัยคิยราช
กุมารี ทั้ง ทรง มีความ ใหว่พิบแต่ สามารถ ใน กิจการต่าง ๆ ตามแบบอย่าง
พระบรมราชวงศ์ฝ่ายใน มี พระหฤทัย ซื่อตรงจงรักภักดี แล ได้ ทรง อุตสาห
ปฏิบัติ กิจการ ใน ส่วน พระองค์ สมเด็จพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี
มิได้ เห็น แก่ ความ ขาด จำบาก แก่ พระองค์ ได้ ทรง ช่วย บันดาลราชการ
ฝ่ายใน พระบรมมหาราชวัง ให้ ดำเนินไป โดย สดวก เรียบร้อย นับว่า ได้
ทรง ช่วย ผ่อน พระราชมารดา อันใหญ่ แห่ง สมเด็จพระบรมราชินี ได้ ส่วน ๑
ซึ่ง ทำให้ เป็น ที่ พ้อ พระราชหฤทัย แห่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
เป็น อย่าง ยิ่ง

อีกประการหนึ่งได้ทรงสังเกตเห็นว่า สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอมีพระ
อภัยไถ่รอยอันดี ทรงดำรงความไมตรีในระหว่างพระบรมวงศานุวงศ์ฝ่าย
ใน ทรงตั้งพระองค์ไว้ในที่สมควรแก่ชนทุกชั้น ทรงมีความเคารพ
ในที่ควรเคารพ และมีพระหฤทัยโอบอ้อมอารีแก่ผู้น้อย เป็นที่นิยม
แห่งชนโดยมาก สมควรที่จะทรงพระกรุณายกย่องตั้งแต่งตั้งให้ดำรง
พระอิสริยยศ เป็นเจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายในได้ พระองค์ ๑

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้สถาปนา สมเด็จพระเจ้าน้อง
นางเธอ เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ เป็นสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอเจ้าฟ้าต่าง
กรม มีพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ
เจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ นรินทรเทพยกุมารี กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร
วรยศตรีเป็นอาทิอักษร ให้ทรงศักดินา ๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนด
อย่าง สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าต่างกรมฝ่ายใน จึงทรงเจริญพระ
ชนมายุ พรรณสุขุพบปฏิภาณ คุณดั่งร่มบัก สรรพศิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคล
ศิรัฐคุณผลชนดาร์สมบุรณ วรเกียรติคุณอดุลยยศ ปราบภูถันกาดนาน

เจ้ากรม เป็นหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร ถ้อยศักดินา ๘๐๐
ให้ทรงตั้ง ปลัดกรม เป็นขุนปราบนครเขตรพิพัฒน์ ถ้อยศักดินา ๖๐๐
สมุห้บาญชี เป็นหมื่นศรีสวัสดิ์พัฒประมวณ ถ้อยศักดินา ๔๐๐

อนึ่ง ทรงพระราชดำริเห็นว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวง
นเรศวรฤทธิ์ เป็นพระเจ้าบรมวงศ์ผู้มีพระชนมายุยิ่งกว่าพระบรมวงศ์

เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๒๙ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐

ฝ่ายหน้าท่งปวง แต่เป็น ผู้ที่ พระบาท สมเด็จพระ จุติจอมเกล้า เจ้า อยู่หัว
ได้ ทรง พระ เมตตา มาก ได้รับ ราชการ ส่นอง พระเดช พระคุณ ใน น้ำ ที่
ต่าง ๆ หลาย อย่าง อัน เป็น ที่ ว่าง พระราช ฤทัย ตั้ง มี ใจ ความ
ปรารถนา อยู่ใน ประการ ตั้ง แต่ เดือน พระ อธิกรัยยศ ทั้ง ๒ ครั้ง นั้น แล้ว การ
ที่ได้ ทรง พระ ดำริ ให้ จัด วาง ระเบียบ การ ต่าง ๆ ใน กระทรวง นคร บาด
ตั้ง แต่ ยัง ทรง ดำรง ตำแหน่ง เสนา บัด กระทรวง นคร บาด อยู่ นั้น ก็ ยัง แต่ เห็น
เป็น หน ทาง ที่ ได้ ใช้ ใน ราชการ กระทรวง นั้น ตลอด มา จน กาล บัด นี้ ครั้น
เมื่อ ได้ ทรง ย้าย มา รับ ราชการ ใน ตำแหน่ง เสนา บัด กระทรวง โยธา ธิการ ก็
นับ ว่า ได้ ทรง ทำ การ งาน อัน พึง พระ ฤทัย พนง ๑ เพราะ ทรง มี พระ
อริยา ไส่ รวย พอ พระ ฤทัย ใน การ ช่าง อยู่ เป็น ธรรมดา แล้ว ราชการ
พนง โยธา จึง ดำเนิน ไป ใน ทาง อัน ดี ได้ มี สิ่ง งดงาม บัง เกิด ขึ้น เป็น ที่
เชิดชู พระ นคร หลาย สิ่ง ทั้ง ใน ส่วน การ รถไฟ แต่ ไป รัง สัน นัย โทร เลข อัน เป็น
สิ่ง สำคัญ เพื่อ บำรุง ความ เจริญ แห่ง บ้าน เมือง ก็ได้ ทรง พระ อุด ๕
ดำริ ให้ แต่ จัด ให้ การ ดำเนิน ไป โดย เรียบ ร้อย ส่มควร แก่ กาล สมัย แต่ นอก
จาก ราชการ ซึ่ง ได้ ทรง ปฏิบัติ อยู่ ตาม น้ำ ที่ นั้น ๆ โดยเฉพาะ ยัง ได้ ทรง
เอื้อ ใส่ง ในการ พนง พระราช พิธี ต่าง ๆ อีก ส่วน ๑ โดย เหตุ ที่ เป็น ผู้ ทรง
มีความ ชำนาญ ใน ราช ประเพณี แต่ สรรพ วิถี การ ท่งปวง ได้ ทรง จัด ส่นอง
พระเดช พระคุณ ใน พระบาท สมเด็จพระ มงกุฎ เกด้า เจ้า อยู่ หัว นับ จำ ๕
เริ่ม แต่ งาน พระ บรม ราช ภิเศก ผ่าน พิภพ ตลอด มา เป็น ที่ เรียบ ร้อย

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๓๐

แต่ เชิดชู พระเกียรติยศ มี พระ อธิยาไครย เค็มไปด้อย เมตตา สัตตฤทัย
กอบไป ด้วย วิริยอุตสาห ส้มควร ที่ จะ ทรง ยกย่อง ขึ้น เป็น พระบรม
วงษ์ผู้ใหญ่เป็นที่เคารพ ต่ พระ องค์ ๑

จึง มี พระ บรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อน พระเจ้าบรมวงษ์เชอ
กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ ขึ้น เป็น กรม พระ มี พระ นาม ตาม จาตุก
ใน พระสุพรรณบัฏ ว่า พระเจ้าบรมวงษ์เชอ กรม พระ นเรศวรฤทธิ์
มหิศวราชวรวิงษ์ สถิตประด่งค์ กฤดาภิการ สุทธิสันดานสัตตฤทัย
มหิสวราชนิชิตาตา สุปรี่ชาธรรพกิจโกศด วิมลสุจริตจริยาวัตร
พุทธชาติคณสรณารักษ์ อุดมศักดิ์ บพิตร นาคนาม ให้ทรง ศักดินา
๑๕๐๐๐ ตาม พระราชกำหนด อย่าง พระ องค์ เจ้าต่างกรม ใน พระบรม
มหाराชวัง จง ทรงเจริญ พระชนมายุ พรรณสุข พลปฏิภาณ คุณ
สารสมบัติ สรรพศิริวิสต์ดีพิพัฒน์มงคล วิบุลยคุณแลดัดกลเกียรติยศ
เดชนุภาพมโหฬารทุกประการ

เจ้ากรม เป็น พระนเรศวรฤทธิ์ ถือศักดินา ๘๐๐
ให้ทรงเลื่อน ปลัดกรม เป็น หลวงราชกิจวรเดช ถือศักดินา ๖๐๐
สมุหบาญชี เป็น ขุนตั้งเกิดนิกร ถือศักดินา ๔๐๐

อนึ่ง ทรง พระราชดำริให้ว่า พระเจ้าบรมวงษ์เชอ กรมหลวงเทวะวงษ์
วโรประการ เป็น พระเจ้าบรมวงษ์ผู้ใหญ่ อัน พระบาท สมเด็จพระ
จุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ได้ ทรง ยกย่อง แด ทรง พระเมตตา เป็น อันมาก

เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๓๑ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐

ทั้งเป็นที่ทรงไว้ดวงพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ได้ทรงรับราชการสนอง
พระเดชพระคุณเป็นเสนาบดีมานาน ยิ่งกว่าเสนาบดีทั้งปวงในกาลบัดนี้
อันหน้าที่ราชการในพเนจรว่า การต่างประเทศนั้น เรายกนับว่าเป็นราชการ
อันสำคัญและยากยิ่งนัก เพราะต้องทรงพระดำริห์คอยหาอุบายที่จะ
รักษาทางพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับนานาประเทศ ให้คงดี
เป็นที่ปรองดองกันอยู่เสมอ ต้องคอยทรงระวังรักษาพระเกียรติยศ
แห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเกียรติยศแห่งชาติบ้านเมือง
มิให้มีสิ่งใดมากระทบกระเทือนอันจะทำให้พระบรมเดชานุภาพมีหนทาง
ที่จะเสื่อมถอยตกเป็นที่สบประมาทได้แม้แต่ชนิดเดียว คอยทรงระวัง
พิจารณาจากความเจริญแห่งชาติอื่น ๆ ว่า จะดำเนินไปทางใด แล้ว
และคอยจัดการทางฝ่ายกรุงสยาม ให้เป็นไปตามสมควร เทียมทันนานา
ประเทศ มิให้เสียเปรียบเขาได้ ในการเหล่านี้ก็ย่อมจะต้องมีเวลาดา
ที่ทรงปลุกษาได้เคียงข้างราชการ กับผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศอยู่
เนื่อง ๆ การที่ได้ทรงกระทำมาแล้วในทางนี้นับว่าเป็นที่เรียบร้อย
ทุกคราวมา ทั้งชนชาวต่างประเทศก็พากันสรรเสริญพระปรีชา
สามารถและเป็นที่นิยมในพระอิริยาไครยอันสุภาพ ฝ่ายชาวไทยทั่ว
ไปก็นิยมอยู่ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กอปรด้วยพระสติปัญญา
สามารถ ทรงรอบรู้ในวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ ทั้งหนทางแห่งพระดำริห์
ก็เป็นอย่างสุขุมรอบคอบ ปราศจากอคติทั้ง ๔ ประการ พระ วาจา

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๓๒

ก็เพราะ อ่อนหวาน เปน ที่ พึงใจ มีพระ อธิบายไศรย กอปร ด้วย เมตตา
การุญ ภาพ จึง เปน ที่ ควร นับ ถือได้

อนึ่ง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กะปน พระราชโอรสเสนาฐานา ยศตำแหน่ง ส้มเต๋จ
พระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี ได้ทรง ดำรง
ความจริงรัก รักดีใน ส่วน พระองค์ มาโดย อเนก ประการ นับว่า เปน มนตรี
ที่ ปกฤษาใน ส่วน พระองค์ อัน ประเสริฐ ส้มควร ที่ จะ เลื่อน พระ อิศริยยศ
ชั้น เปน พระ บรมวงศ์ผู้ ใหญ่ เปน ที่ ควร เคารพได้

จึง มี พระบรมราชโองการ ดำรัส ตั้ง ให้ เลื่อน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงเทเวศร์ วโรประการ ชั้น เปน กรมพระ มี พระนาม ตาม จาฤก
ใน พระสุพรรณบัฏ ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศร์
วโรประการ ชาติศุภวิศิษฐานา สตรีพัชรินทรภราวัตร สีม่อสรอเนก
ศาสตร์ วิบุลย์ เกียรติจากรุญไพรัชการ สุกดมาจากรดารส้มบัค มีทว
เมตตาทวยไศรย ศรีรัตนไศรยคุณานุสร สุนทรธรรมิกบพิตร นาคนาม
ให้ทรง คักคินา ๑๕๐๐๐ ตาม พระราชกำหนด อย่าง พระองค์ เจ้าต่าง กรม
ใน พระบรม มหาราชวัง จึง ทรง เจริญ พระ ชนมายุ พรรณศุขพลปฏิภาณ
คุณดารส้มบัค สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนามงคล วิบุลยศุภผลสดกตเกียรติยศ
เดชานุภาพมโหฬารทุก ประการ

เจ้ากรม	เปนพระเทเวศร์วโรประการ	ถือคักคินา ๘๐๐
ให้ทรง เลื่อน ปลัดกรม	เปนหลวงภบาลสวามิภักดิ์	ถือคักคินา ๖๐๐
ส้มมหาณชี	เปนขุนรักษ์พยุหพล	ถือคักคินา ๔๐๐

อนึ่งทรงพระราชดำริเห็นว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนสัสมมตอมรพันธุ์
เป็น พระเจ้าบรมวงศ์ พระองค์ ๑ ซึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ได้ทรง พระเมตตา และไว้วาง พระราชหฤทัย เป็นอันมาก
ได้ทรง รับ ราชการ ส่นอง พระเดช พระคุณใน รัชกาลที่ ๕ ใน ตำแหน่ง
หน้าที่ อัน สำคัญ ประจำ อยู่ถึง ๒ ตำแหน่ง คือ เป็น ราช เสนาธิการ และ
อธิบดี กรม พระคลัง ข้าง ที่ ๑ ราชการ ใน หน้าที่ ราช เสนาธิการ นั้น ย่อม
เป็น หน้าที่ อัน ยาก ยิ่ง นัก เพราะ ต้อง กระทำ การ อย่าง ละเอียด ละเอียด ทั่ว ไป
ทุก สิ่ง ทุก อย่าง ต้อง มีความ ซำนาญ ใน ทาง หนังสือ และ รู้ พระบรมราโชบาย
ดี ทั้ง ต้อง รอบรู้ ใน ราช ประเพณี โดย แม่นยำ แต่ ยัง ต้อง ระวัง มิให้
ข้อ ราชการ แพร่ง พราย ไป ใน เวลา อัน ยัง มิ บัง ควร ใน ส่วน หน้าที่ กรม พระ
คลัง ข้าง ที่ นั้น เด่า ก็ ต้อง ทรง รับ ผิด รับ ชอบ ใน การ รักษา และ ดำริ ห์ หา
หน ทาง ที่ จะ จัด ให้ พระราช ทรัพย์ เพิ่ม พุฒ มี ผล ประโยชน์ ึ่ง กงงาม ยิ่ง ขึ้น
ได้ มอ ไป นับ ว่า เป็น หน้าที่ อัน จะ นิ่ง นอน ใจ มิ ได้ เป็น อัน ชะ เด นอกจาก
นี้ ยัง ได้ ทรง พระ กรุณา โปรด เกด้า ๆ ให้ รับ ราชการ ใน หน้าที่ จร ต่าง ๆ
บาง ครั้ง บาง คราว เช่น รัง การ กระทบ วง เป็น ต้น นับ ว่า ได้ ทรง
ดำ แดง พระ ปรีชา สามารถ อาจ ปฏิบัติ ราช กิจ น้อย ใหญ่ ได้ หลาย อย่าง หลาย
ประเภท ทั้ง ทรง มี พระ สติ บัญญา รอบ รู้ พิเศษ ใน บัณฑิตย ธรรม ได้
ทรง จัด ระเบียบ การ หอ พระ สุมุด วัชร ญาณ และ การ อื่น ๆ อัน เนื่อง ใน
พแนก ฝาย พระ คำ สนา เป็น คุณ เป็น ประโยชน์ ยิ่ง นัก ครั้น มา ใน รัชกาล

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๓๔

บัดนี้ เมื่อมีพระโรค เบียดเบียฬได้ กราบถวายบังคมตาออกจากตำแหน่ง
ราชเลขาธิการ และ อธิบดี กรม พระคลังข้างที่ มิได้รับราชการ ดันอง
พระเดช พระคุณ ประจำ อยู่อย่าง แດ่ก่อน ก็จริง แด่ก็หาได้ทรง ทอดทั้ง
ราชการ เสียไม่ ยังเอา พระไทยได้ กราบบังคม ทูล ความเห็น ใน กิจการ
ทั้งปวง ซึ่ง ทรง ปฎักษา ทุก เมื่อไป แด่ ยังทรง รับ ราชการ ใน พนงฝ่ายพระ
คำสดนา แด่ใน หอ พระสมุดวชิรญาณ อยู่ตาม เดิม

อนึ่ง พระบาท ส้มเต็จ พระมงกุฎ เกด้า เจ้าอยู่หัว ทรง พระ อนุสร คำนี้
ถึง อดีตกาล เมื่อ แรกเสด็จ ถัดบ่คืน มาตั้ง พระ มหานคร พระบาท ส้มเต็จ
พระพุทเจ้า หวดงได้ ทรง พระกรุณาโปรด เกด้า ๆ ให้ พระองค์ เข้าไป ทรง
คึกษา ราชการ ใน กรม ราชเลขาธิการ กรมขุนสั้มมตอมรพันธุ์ ได้ กราบ
บังคมทูล ช้แจง ให้ เข้า พระราชหฤทัย ใน ระเบียบ แบบราชการ แด พระ บรม
ราชาบาย แห่ง พระบาท ส้มเต็จ พระพุทเจ้า หวดง โดย ตะเยือก ตะขอ จึง
ทรง รำถัก ถึง พระคุณ แห่ง พระเจ้า บรมวงษ์ เชอ อยู่เปเน เนื่อง นิตย์ ทรง
เคารพ นับ ถือ ประหนึ่ง ว่า เปเน พระอาจารย์ พระองค์ ๑ ทั้งได้ ทรง สังกศ
เห็น พระอิชยาไครย ว่า เต็มไป ด้วยเมตตา สักตถุทัย กอบ ด้วยวิริย
อุตสาห อนันใหญ่ยิ่ง มี พระ สติปัญญา อันลุ่ม ลุ่มควร ที่ จะ ได้ เลื่อน พระ
อิศริยยศ ช้น เปเน ต่าง กรมผู้ ใหญ่ ที่ ทรง เคารพได้

จึง มี พระบรมราช โองการ ดำรัส สั่ง ให้ เลื่อน พระเจ้า บรมวงษ์ เชอ

เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๓๕ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐

กรมขุนสัสมคอมรพินธุ์ ขึ้นเป็นกรมพระ มีพระนามตามจารึกในพระ
สุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสัสมคอมรพินธุ์ บรม
ธรรมิกราชวงศ์วิสุทธิ ตรีราชวราษปกฤษณวดีนั รัตนบัณฑิตยชาติย์
สุโขมราชมันตนาธิบดี เมตตาคดีกตฤทัย พุทธาทิไครรัตนคุณาดงกรณ
ธรรมาทรบพิตร อชฌาม ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนด
อย่างพระองค์เจ้าต่างกรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระ
ชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิ
พิพัฒน์มงคล วิบุตยคุณมงคลตเกียรติยศ เสด็จานุภาพมโหฬารทุกประการ
เจ้ากรม เป็น พระสัสมคอมรพินธุ์ ถ้อยศักดินา ๘๐๐
ให้ทรงเลื่อน ปลัดกรม เป็น หลวงสัสมคอมรพรค ถ้อยศักดินา ๖๐๐
สุมุหาญชี เป็น ขุนสัสมคอมรพล ถ้อยศักดินา ๔๐๐

อนึ่ง ทรงพระราชดำริห์ว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงดำรง
ราชานุภาพ เป็น พระอนุชาผู้เป็นที่ต้องพระราชอัชฌาไศรยไว้ดวงพระ
ราชฤทัย แห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ ๑
มีพระคุณวิเศษต่าง ๆ เป็นอเนกประการ ดังปรากฏอยู่ในประกาศ
รับพระสุพรรณบัฏตั้งและเลื่อนกรมทั้ง ๒ ครั้งนั้นแล้ว แต่นั้นมาก็ได้
ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยตลอดมาจนกาลบัดนี้ มี
พระฤทัยเอื้อเฟื้อในสรรพกิจอันเกี่ยวข้องด้วยการปกครองทำนุบำรุง
ประชาราษฎร์ให้มีความผาสุก แดบ้านเมืองราบคาบ สัมดังพระบรม

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๓๖

ราช ประสงค์ ไซ้ว่าจะเพียงแต่ทรง ระวัง ราชการให้คง อยู่เท่าที่ได้เคย
กระทำมา แล้วเท่านั้น ก็หาไม่ได้ ยิ่ง ทรง พระอัครราชดำริห์ ใ้การงาน เพื่อ
ให้เป็นผล จำเวญ รุ่งเรือง ยิ่ง ขึ้น ตาม ที่ ส้มถวร จะจัดไป ได้ แต่มีไซ้ว่า
จะทรง ปฏิบัติ ราชกิจ แต่เฉพาะที่ มีมา ใน ส่วน กระทรวง มหาดไทย ฝ่าย เดียว
เท่านั้น ยังได้รับ ราชการ จร เป็น ครั้ง ครั้ง ใน พแนกต่าง ๆ ทั้ง
เป็น มนตรี ที่ พระบาท ส้มเด็จ พระพุทธเจ้า หลวง ทรง พอ พระราชหฤทัย ตรัส
ปลุกษา กิจ การ ทั่วไป นอก จาก นี้ ยังได้ ทำ ราชการ ซึ่ง นับว่า เป็น ส่วน
ใน พระองค์ ด้วย อีก หลาย ประการ เช่น จัด วาง กำหนด การ เลด็จ พระราช
ดำเนิน ประพาศ ณ ที่ ต่าง ๆ แต่ ตาม เลด็จ พระราช ดำเนิน ไป ใน กระบวน
เอา พระไทยใส่ ตุ้ แต่ให้ การ ประพาศ เป็น ไป โดย สดวก เรียบ ร้อย ดั่งนี้ เป็นต้น
ราชการ ทั้ง ส่วน ที่ เป็น ราชการ แผ่น ดิน แล ราชการ ใน พระองค์ ซึ่ง
กรมหลวง ดำรง ราชานูภาพ ได้ ทรง ปฏิบัติ มา แล้ว ใน รัชกาล ก่อน อย่างใด
ครั้ง มา ใน รัชกาล บัจุบัน นี้ ก็ ยัง คง ทรง ปฏิบัติ อยู่ เช่น นั้น ด้วย ความ
จงรัก ภักดี ทั้ง เอา พระไทยใส่ ใน การ ศึกษา ยิ่ง นัก และ ใน สิ่ง ซึ่ง ทรง
เห็นว่า จะ เป็น คุณ เป็น ประโยชน์ แก่ ชาติ บ้าน เมือง ได้ ทรง ช่วย ส่ง
พระเดช พระคุณ โดย เค็ม พระไทย เพื่อ การ ดำเนิน ไป ได้ ดี และ เร็ว ทั้ง
พระบรมราช ประสงค์ เช่น การ โรงเรียน ข้าราชการ พด เรือน กับ การ
จัดตั้ง เลื่อ บา และ ลูก เลื่อ ใน หัว เมือง เป็น ตัวอย่าง มี พระ อธิยาไครย
อัน สรุยม รอบ คอบ กอบ ด้วย สติบัญญัติ อุดล้าห วิริยภาพ ทั้ง ตั้ง พระองค์

เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๓๗ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐

ไว้ในที่อันสมควรต่อชนทุกชั้น สมควรที่จะได้เลื่อนพระอิสริยยศ
ชั้นเป็นต่างกรมผู้ใหญ่อันควรเคารพต่อไปได้

จึงมีพระบรมราชโองการ ดำรัสสั่งให้เลื่อน พระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ชั้นเป็นกรมพระ มีพระนามตามจารึกใน
พระสุพรรณบัฏว่า พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
อิสริยยศภคินทร ด้ยามพิชิตินทรวโร ประการ มโหฬารราชกฤตยานุสร
อาทร ประพาส การสวัสดิ วรรคต้นบัญญัติศึกษาพิเศษ นรินทรราชเบศร์
บรมวงศ์อดิศัย ศีร์รัตนไตรยคุณชาตา อุดมเดชานุภาพพิตร นาคนาม
ให้ทรงศักดินา ๑๕๐๐๐ ตามพระราชกำหนดอย่างพระองค์เจ้าต่าง
กรม ในพระบรมมหาราชวัง จงทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ
ศุขพลปฏิภาณ คุณสารสมบัติ สรรพศิริสวัสดิพิพัฒนามงคล วิบุลยคุณผล
สถกเกียรติยศ เดชานุภาพ มโหฬารทุกประการ

เจ้ากรม เป็นพระดำรงราชานุภาพ ถ้อยศักดินา ๘๐๐
ให้ทรงเลื่อน ปลัดกรม เป็นหลวงปราบบรรพต ถ้อยศักดินา ๖๐๐
สมุห้บาญชี เป็นขุนสถกคณารักษ์ ถ้อยศักดินา ๔๐๐

อนึ่งทรงพระราชดำริเห็นว่า พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ
เป็นพระเชษฐาอันมีพระชนมพรรษาสูงกว่าพระองค์อื่น ทรงดำรง
คุณสมบัติอันเป็นที่พึงพระราชหฤทัย ในพระบาทสมเด็จพระบรมชนกา
ธิราชโดยอเนกประการ ดังปรากฏอยู่ในประกาศพระบรมราชโอง
การ ทรงตั้งเป็นพระองค์เจ้าต่างกรมนี้แล้ว ได้ทรงรับราชการ

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๓๘

ในตำแหน่ง นาค สำคัญ อันเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย เปนลำดับมา จนได้ทรงดำรงตำแหน่ง เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ อันเป็นตำแหน่ง สำคัญ อัน ๑ ใน ราชการ เพราะ ความจำเริญ และ มั่นคง แห่ง รัฐบาล ก็จะมีมาได้ โดย ความเรียบร้อย และ ความ มั่นคง แห่ง พระคลัง ที่ ประเทศอื่น ๆ จะมีความ เชื่อถือ ใน ความ มั่นคง ของ รัฐบาล ก็โดย สังกเกต เห็น ว่า การใน พนง พระคลัง ดำเนินไปโดย เรียบร้อย และ ไม่ ง่อนแง่น นั้น แด เปน อาทิ พระเจ้าฟ้างเอก ได้ทรง พระศุภสาห์ดำริห์ และ จัด วาง การ เพื่อให้บังเกิด ผล อันดี มี พยาน ปรากฏ มา แล้ว เปน อัน มาก ทั้ง ที่ ได้ ทรง เริ่ม ขึ้น ไว้ แด ดู ไป เห็น ว่า จะ สำเร็จ เปน ผล อันดี ได้ ก็ ยังมี อยู่ อีก มาก เหมือน กัน

อนึ่ง ได้ ทรง สังกเกต มา ตั้งแต่ ครั้ง เมื่อ ยัง ทรง ศึกษา อยู่ พร้อมกัน คราว ๑ ณ ประเทศ ยุโรป ตลอด มา จน กาล บัดนี้ ว่า พระเจ้าฟ้างเอก มี พระ อธิบาย ไตรย อันดี มุ่ง ไม่ตรี ต่อ พระบรมวงษ์ ทั้ง ปวง มี พระหฤทัย โอบ อ้อม อารี แด ตั้ง พระองค์ ไว้ ใน ที่ อัน สัมควร กอบ ด้วย ความ อุดม ถิ่น วิริยภาพ และ ทรง ดำริห์ การ อย่าง สุขุม ทั้ง มีความ จงรัก รักดี เปน อย่าง ยิ่ง สัมควร ที่ จะ ได้ เลื่อน ขึ้น เปน พระองค์ เจ้า ต่าง กรม ผู้ ใหญ่ ได้

จึง มี พระบรม ราชโองการ ดำริห์ ตั้ง ให้ เลื่อน พระเจ้าฟ้างเอก กรมหมื่นจันทบุรีนฤนาถ ขึ้น เปน กรมหลวง มี พระนาม ตาม จาตุก ใน พระสุพรรณบัฏ ว่า พระเจ้าฟ้างเอก กรมหลวงจันทบุรีนฤนาถ ดิงหนาม

เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๓๙ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐

ให้ทรง คัดัดินา ๑๕๐๐๐ ตาม พระราช กำหนด อย่าง พระองค์ เจ้าต่าง กรม
ใน พระบรม มหาราชวัง จง ทรง เจริญ พระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ
คุณสาร สัมบัติ สวรรค์ สวรรค์ สวรรค์ พัฒน มงคล วิบุลย ศุภมงคล สกต เกียรติยศ
อิศริยศ กิติ มโหฬาร ทุก ประการ

เจ้ากรม เป็น หอดวงเงิน ทุบ รื่น ถิ่น นารถ ถึอ คัดัดินา ๘๐๐
ให้ทรง เตือน ปลัด กรม เป็น ขุนตรา ดนุร บำรุง ถึอ คัดัดินา ๖๐๐
สมุห บัญชี คง เป็น หมื่น ขตุง พลา กิบาล ถึอ คัดัดินา ๔๐๐

อนึ่ง ทรง พระราช ดำริ หัวว่า พระเจ้า พญา เซอ กรมหมื่น ปราชิน กิติ บัติ
มี พระคุณ สัมบัติ อัน เป็น ที่ ควร สรร เจริญ และ อัน เป็น ที่ พึง พระราช หลุทษ์ ใน
พระบาท สัมเด็จ พระบรม ชน กาศิราช หลาย ประการ ตั้ง ปราบ อยู่ ใน
ประกาศ เมื่อ ครั้ง รับ พระสุพรรณ บัติ เป็น พระองค์ เจ้าต่าง กรม นั้น แล้ว
ตั้ง แต่ นั้น มา ก็ ได้ ทรง รับ ราชการ อยู่ ใน พนง ราช เลขา นุการ อัน เป็น
หน้าที่ ยาก ลำบาก ยิ่ง นี้ก็ เพราะ มี บาง เวลา ซึ่ง ราชการ มี มา เป็น การ ด่วน
ฉุกฉิน ก็ ต้อง ทรง ออก ส่าหรีบ ทรง กระทำ การ นั้น ไป ให้ สำ เร็จ โดย รวด เร็ว
ทัน พระราช ประสงค์ ทั้ง ต้อง ทรง ระวัง มิ ให้ พลาด พดิง ผิด ข้อ ความ ไป
แม้ แต่ นิด เดียว บาง เวลา กำลัง มี พระอาการ ประชวร ควร พักผ่อน พระกาย
แต่ พะเอิน มี ราชการ ค้าง อยู่ ก็ ตั้ง ทรง สละ ความ สุข ใน ส่วน พระองค์
เพื่อ กระทำ ราชการ ให้ สำ เร็จ ไป โดย เรียบ ร้อย ก่อน ทรง ถึอ ราชการ เป็น โหญ่
กว่า การ ใน ส่วน พระองค์ ทั้ง ทรง มีความ ซำนาญ ทราบ กิจการ และ พระ
บรม ราโชบาย พระราช ประเพณี นิยม ทวี ชิน เป็น ตำ คับ จึง เป็น ที่ ไว้ วาง

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๔๐

พระราชกฤษฎีกา แห่ง พระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ยี่ง นัก ใน ส่วน
พระบาท สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า อยู่หัว เมื่อ ครั้ง ยัง ทรง ศึกษา ศาสตร์ วิชา
อยู่ ร่วม สมัย กับ ณ ประเทศ ยุโรป ได้ ทรง วิเคราะห์ คำนวณ กับ กรมหมื่น
ปราชญ์ กิติยศักดิ์ เป็น อันมาก จึง เป็น ที่ ทรง มั่น พระราช ฤทธิ ใน ความ จงรัก
ภักดี ตั้ง แต่ นั้น ตลอด มา จน ทุก วัน นี้ มิ ได้ มี เวลา เลื่อม อดย ดง โดย
ทั้ง เมื่อ เด็ด ตั้ง พระราช ดำ เนิร กลับ มา สู่ พระมหานคร แล้ว ก็ ได้ ทรง ปฏิบัติ
ราชการ สันอง พระเดช พระคุณ พระบาท สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง อยู่ ร่วม
หน้าที่ กับ ใน พแนก ราชเลขา นุกร
นับ ว่า ได้ ทรง วิเคราะห์ คำนวณ อีก
จึง ทรง ตั้ง เกิด ได้ แน่ ชัด ว่า พระเจ้า พญา เซอ ทรง อุดหนุน พก เพียร เป็น
อย่าง ยิ่ง แต่ ทรง เข้า พระ โไทย โน พระบรมราช โสนาย และ พระราช ประเพณี
สมควร ที่ จะ เชื้อน ชิน เป็น พระองค์ เจ้า ต่าง กรม มุ โหญ่ อัน เป็น ที่ ไว้ วาง พระ
ราช ฤทธิ ได้

จึง มี พระบรมราช โองการ ดำรัส ตั้ง ให้ เชื้อน พระเจ้า พญา เซอ
กรมหมื่น ปราชญ์ กิติยศักดิ์ ชิน เป็น กรมหลวง มี พระนาม ตาม จาตุก ใน พระ
สุพรรณบัฏ ว่า พระเจ้า พญา เซอ กรมหลวง ปราชญ์ กิติยศักดิ์ มุ ลิกนาม
ให้ ทรง ศักดินา ๑๕๐๐๐ ตาม พระราช กำหนด อย่าง พระองค์ เจ้า ต่าง กรม
ใน พระบรมมหาราชวัง จึง ทรง เจริญ พระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ
คุณธรรม สมบัติ สรรพ ศักดิ์ วั สดี พิพัฒน์ มงคล วิบุลย ศุภมตต์ กต เกียรติยศ
อิศริยยศ กิตี มี โห พาร ทุก ประการ

เจ้ากรม เป็น หลวงปราจีนดิถีบดี ถ้อยศักดิ์นา ๘๐๐
ให้ทรงเลื่อน ปลัดกรม เป็น ขุนชลบุรีอิทธิม ถ้อยศักดิ์นา ๖๐๐
ดุษฎีบาญชี คงเปนนามพนมดงรักพดวาทักษ์ ถ้อยศักดิ์นา ๔๐๐

อนึ่ง ทรง พระราชดำริที่ว่า พระเจ้าพญาเชอ กรมหมื่นนครไชยศรีสุริยเดช
เป็น พระราชโอรสพระองค์ ๑ ซึ่ง พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิราชได้
ทอดพระเนตรเห็น พระคุณ สัมบัติแล้ว หลายประการ ตั้ง มี ข้อ ความ
ปรากฏ อยู่ใน ประกาศ พระบรมราชโองการ เมื่อ ครั้ง ทรง ยกย่อง ขึ้นให้ เป็น
พระองค์เจ้าต่างกรม นั้น แล้ว ต่อมา ตั้งแต่ นั้น มา ก็ได้ ทรง รับราชการ ต้นอง
พระเดช พระคุณ ใน ตำแหน่ง อัน สำคัญ อย่าง ยิ่ง อัน ๑ คือ เป็น ผู้บัญชาการ
กรมยุทธนาธิการ ได้ ทรง พระดำริ ที่ ริเริ่มการใหม่ และ แก้ไข การ เก่า
ในพเนก ทหารบก ให้ ดี ขึ้น เต็ม ทันทกาล ดมัย แบบอย่าง อันนิยม กันว่าดี ได้
ทรง จัดการ เภณทัตทหารให้ ดำเนิน ไป ได้ โดย เรียบ ร้อย ดม พระราชประสงค์
แห่ง พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง นับว่า ได้ ทรง กระทำ ประโยชน์
อันใหญ่ ให้ บัง เกิด ขึ้น แก่ ชาติไทย อย่าง ใหญ่ หลวง อัน ๑ การ บ้อง กัน
พระราชอาณาจักร แด รักษา ความ สงบราบคาบ ภายใน ก็ เป็น สิ่ง สำคัญอัน ๑
เพื่อ ความ มั่นคง แด ความ เป็น ไทย แห่ง ชาติ พระเจ้าพญาเชอ ได้ ทรง พระ
อุตสาห ดำริ ที่ และ จัด ระเบียบ วาง การ กอง ทักษกไทย ให้ ดี เรียบ ร้อย และ ใช้
เป็น ประโยชน์ ได้ จริง ตาม แบบ ธรรมเนียม ที่ นิยม กัน ว่าดี ควร นับว่า
ได้ ทรง ทำการ อัน เป็น ประโยชน์ แก่ ชาติ บ้านเมือง เป็น อัน มาก ยาก ที่ จะ

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๑๓๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๘ หน้า ๑๗๔๒

คนนาได้ ครั้นมาในรัชกาล บัดยู่บัดนี้ เมื่อทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยก เด็ก กรมยทุธนาธิการ เด็ย ทั้ง ๓ พระทรง กระจาโหม ขึ้นให้บังคัษ บัญชาการใน พนแก ทหาร บก พระเจ้าพียาเชอ ก็ได้ ทรง รับ ราชการใน ตำแหน่ง เสนาบคั กระจาโหม และ ทั้ง เป็น กรรมการ แห่ง สภา การ ทพิด้วย นับว่าใน การ ทหารบก เป็น อนันได้ ทรง ทำ ราชการ มาแล้ว แด เห็น ผลดี อย่าง ยิง

อนึ่ง นอก จาก ราชการใน พนแก ทหาร พระเจ้าพียาเชอ ยังได้ ทรง รับ ราชการ ส่นอง พระเดช พระคุณ พระบาท ส้มเต็จ พระพุทธเจ้าหดวง ใน เมื่อ มี ราชการ จรชัค หลาย ครั้ง หลาย คราว เป็น ที่ ไว้วาง พระราชหฤทัย ทรง ใช้ต่าง พระเนตร พระกรรณได้ ทั้ง ใน ส่นอง พระองค์ พระบาท ส้มเต็จ พระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว พระเจ้าพียาเชอ ก็ได้ ส่นอง พระเดช พระคุณ มา หลาย อย่าง หลาย ทาง ไม่เฉพาะ แต่ใน ทาง ราชการ แผ่นดิน ฝ่ายเดียว ทั้งใน การใน พระองค์ อีก ด้วย ทั้ง ทรง เป็น ที่ ปลูกษา ส่นอง พระองค์ ใน สรรพกิจ น้อยใหญ่ ทรง ทราบ แน่ชดั ว่า มี พระอัยยาไครย อันสุจริต มี พระสติปัญญา สามารถ อาจ ทรง ดำริห์ การ อันสุชุม กอบ ด้วย อุดสาห วิริยภาพ หา ที่ เปรียบได้ โดยยาก ส้มควร ที่ จะเลื่อน ขึ้น เป็น พระองค์ เจ้า ต่าง กรม ผู้ใหญ่ที่ไว้วาง พระราชหฤทัยได้